

Terenski pregledi

1. Ilok, Tovarnik, Lovas
2. Sotin
3. Batina
4. a Donji Miholjac – južna obilaznica
b Kutina – južna obilaznica
5. Dio trase plinovoda Donji Miholjac – Slobodnica u Osječko – baranjskoj županiji
6. Našice

Terenski pregled dijela trase magistralnog plinovoda Donji Miholjac-Slobodnica u Osječko-baranjskoj županiji

Field Survey of Part of the Route of the Donji Miholjac-Slobodnica Natural Gas Main in Osijek-Baranja County

Marko Dizdar
Daria Ložnjak Dizdar

Primljeno/Received: 31. 03. 2009.
Prihvaćeno/Accepted: 19. 05. 2009.

U terenskom pregledu dijela trase plinovoda Donji Miholjac-Slobodnica, na području Osječko-baranjske županije, zabilježena su 42 arheološka nalazišta, od kojih je tek manji broj bio poznat, također na osnovi prikupljenih površinskih nalaza. Rezultat terenskog pregleda pokazuje kako su nalazišta ravnomjerno raspoređena duž cijele trase plinovoda, kako u dravskoj ravnici, tako i na pitomim sjevernim brežuljcima Krndije. Otkrivena arheološka nalazišta u najvećem broju pripadaju razdobljima prapovijesti i srednjeg vijeka. Na najvećem broju nalazišta prikupljeni su površinski ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo okvirno kronološko i kulturološko određenje, dok će tek buduća zaštitna istraživanja preciznije definirati granice samih nalazišta.

Ključne riječi: terenski pregled, donja Podravina, Krndija, prapovijest, antika, srednji vijek, naselja, groblja
Key words: field survey, Lower Podravina, Krndija, prehistory, Classical Antiquity, Middle Ages, settlements, cemeteries

U terenskom pregledu sjevernog dijela trase magistralnog plinovoda Donji Miholjac-Slobodnica, koji prolazi Osječko-baranjskom županijom, uz neka otprije poznata nalazišta, zabilježen je velik broj dosad novih, nepoznatih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. To ne iznenađuje, s obzirom da je područje donje Podravine i sjevernih obronaka Krndije oduvijek bilo privlačno za naseljavanje.¹

U svom sjevernom dijelu trasa plinovoda prolazi nizinom rijeke Drave, odnosno istočnim dijelom Podravine kojim protječe i niz većih te manjih vodotoka (Karašica, Vučica). U svome južnom dijelu, sjeverozapadno od Našica, trasa plinovoda prelazi preko dva veća izdužena brežuljka orijentacije zapad-istok, koji istočnim rubom dopiru do Našičke rijeke (sl. 3.). Nakon utoka potoka Vrela u Našičku rijeku, trasa plinovoda slijedi dolinu Našičke rijeke, čime zapravo ulazi u masiv Krndije. U tom dijelu trasa prelazi preko nekoliko istaknutih uzvišenja kao što su Jokino brdo i Sobice 2. Jugoistočno od sela Gradac Našički trasa plinovoda ulazi dublje u Krndiju i prelazi preko niza uzvišenja kojima se u podnožjima nalaze potoci, zbog čega su bili izuzetno privlačni za naseljavanje (sl. 1.).

Na trasi plinovoda, osim oranica koje prevladavaju, nalaze se i šumske površine, i to između Malinovca i Lipine, zatim sjeverno od Velimirovca te na Krndiji sjeveroistočno od Velike Londžice. Tamo gdje je to bilo moguće, terenski je pregled obavljen i na šumskim površinama.

Donja Podravina, kojom trasa plinovoda prolazi, s plodnim tlom i povoljnim položajem na važnom komunikacijskom pravcu između Podunavlja i jugoistočnoalpskog područja te pitomi sjeverni obronci Krndije, tisućljećima su bili privlačni za naseljavanje. Stoga ne iznenađuje velik broj otkrivenih arheoloških nalazišta iz svih razdoblja, od kojih je dosad poznato tek njih nekoliko koja su također zabilježena u terenskim pregledima, dok ciljana istraživanja nisu nikada provedena. Zbog toga su rezultati ovoga terenskog pregleda značajniji, budući da će izgradnja plinovoda omogućiti provedbu zaštitnih istraživanja većih površina nalazišta koja će pružiti uvid u infrastrukturu i materijalnu ostavštinu prapovijesnih i srednjovjekovnih nalazišta na podravsko-krndijskom prostoru.

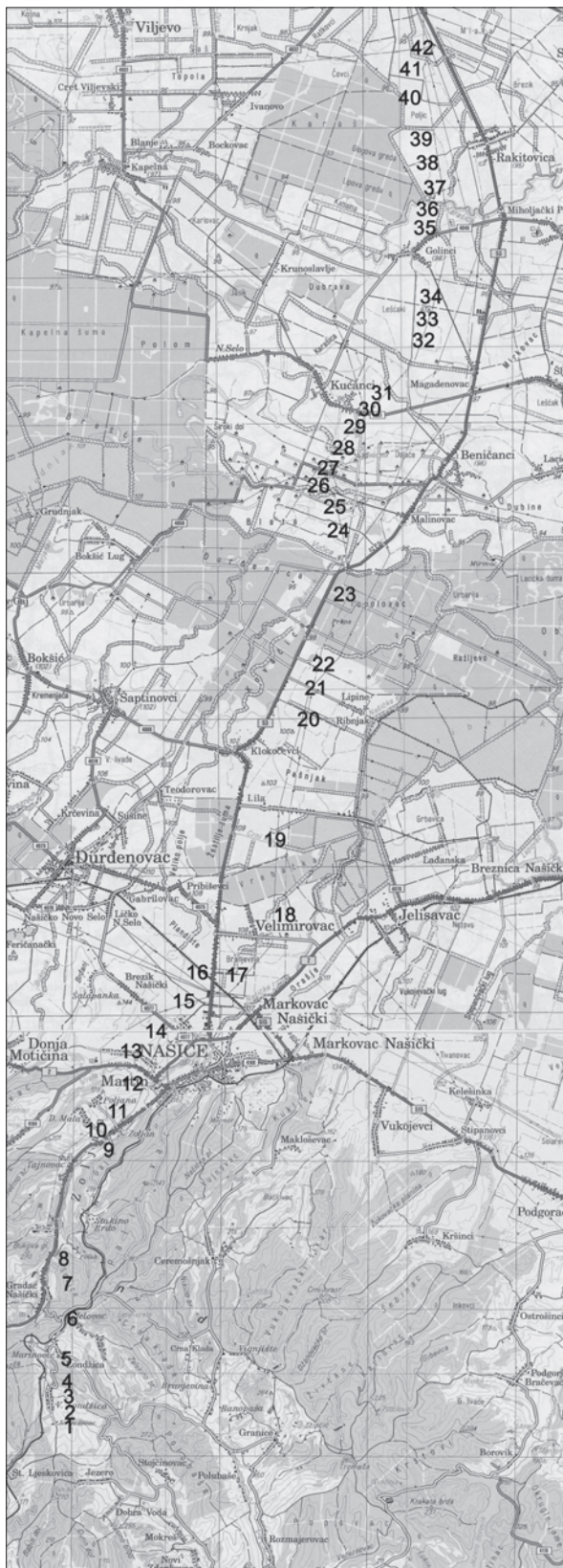
Pri pregledu trase plinovoda pronađena su ukupno 42 nalazišta (sl. 1.),² među kojima je tek nekoliko otprije poznato u literaturi. Pojedina nalazišta vjerojatno pripadaju istim većim naseobinskim kompleksima koja su modernim melioracijskim i infrastrukturnim radovima razdijeljena na manje cjeline koje su potom označene kao posebna nalazišta, što se dobro vidi kod nalazišta Selište 2 (35) i Ograd (36) kod Golinaca (sl. 4.) koja su u terenskom pregledu označena kao dva zasebna nalazišta. Slično bi vrijedilo i za nalazišta Farkaševci (40) i Jeroličko gušće (41) južno od Donjeg Miholjca. Dva nalazišta kod Zoljana, Gaić (9) i Vrtlić (11) ne nalaze se izravno na samoj trasi plinovoda koja prolazi uz vodotok, no smještena su u široj zoni budućih radova.

U terenskom pregledu, na temelju površinskih nalaza, utvrđena je prostorna rasprostranjenost arheoloških nalazišta koja su fotografirana i kartografski dokumentirana te je zabilježena njihova GPS pozicija.³ Nakon terenskog pregleda trase,

1 Terenski pregled proveden je u razdoblju od 18. do 27. travnja 2008. Voditelj pregleda bio je dr. sc. Marko Dizdar iz Instituta za arheologiju, a u njemu su još sudjelovali mr. sc. Daria Ložnjak Dizdar te tri tehničara-studenta. Terenski pregled financiran je sredstvima Ministarstva kulture RH. Topografske, katastarske i ortofoto podloge trase pripremio je Damir Fofić, dipl. arh. iz Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH u Zagrebu, na čemu se najsrdačnije zahvaljujemo. Trasa magistralnog plinovoda Slobodnica-Donji Miholjac, u dužini od 43,4 km, prolazi područjima gradova i općina Donji Miholjac, Đurđenovac, Magadenovac i Našice. Širina pregledanog terena iznosila je u prosjeku 50-60 m, dok je na pojedinim mjestima, zbog zasadenih poljoprivrednih kultura, bila i veća.

2 Redni broj nalazišta u Popisu nalazišta odgovara broju na karti.

3 Svako otkriveno nalazište dokumentirano je u obrascu kojeg je izradio Odjel za arheološku baštinu Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH u Zagrebu.



Sl. 1. Arheološka nalazišta na trasi magistralnog plinovoda Donji Miholjac-Slobodnica u Osječko-baranjskoj županiji

Fig. 1 Archaeological sites on the route of the Donji Miholjac-Slobodnica natural gas main in Osijek Baranja County

pokretna arheološka građa je oprana te je određena vremenska i kulturna pripadnost nalazišta, ako su to omogućavali prikupljeni površinski nalazi, s obzirom na brojnost i fragmentiranost. Također, određene su katastarske općine i čestice, na kojima se rasprostire svako pojedino nalazište, kako bi se moglo pristupiti

njihovoj registraciji kao zaštićenih kulturnih dobara.⁴

S obzirom na velik broj pronađenih nalazišta, za njihovo preciznije prostorno definiranje, moguća su pokušajna iskopavanja kako bi se potvrdile ili promijenile pretpostavke koje počivaju na rezultatima terenskog pregleda i prikupljenim površinskim nalazima, većinom keramičkim ulomcima. Doduše, manja širina iskopa za plinovod to nužno ne iziskuje.

U terenskom pregledu trase magistralnog plinovoda Slobodnica-Donji Miholjac, u Osječko-baranjskoj županiji, otkrivena su 42 arheološka nalazišta iz svih razdoblja (sl. 1.). Tek je njih nekoliko bilo registrirano otprije, također u terenskim pregledima (Zoljan-Grbavica, Martin-Risovi/Preko lenije) (Marković 1977; Marković 2002; Minichreiter, Marković 2004).

U podravskom dijelu i na blagim brežuljcima zapadno od Našice, najveći broj arheoloških nalazišta smješten je na blago povišenim položajima uz rijeke Karašicu, Vučicu, Našičku rijeku, ili uz manje vodotoke kao što su potok Vrela, Stara Vučica ili Crni kanal (sl. 4.). U dijelu gdje trasa plinovoda slijedi tok Našičke rijeke i ulazi u Krndiju, nalazišta su smještena uza sami vodotok (Gaić), no znatno češće na istaknutijim uzvišenjima koja podnožjima dopiru do same Našičke rijeke (Sobice 2 i Jokino brdo). U tom dijelu, gdje trasa plinovoda slijedi Našičku rijeku, između stacionaža 35+000 - 37+000, nalazi se i cementara koja je recentnim nasipavanjem površina uz vodotok trajno izmijenila pejzaž i onemogućila otkrivanje potencijalnih arheoloških nalazišta. Na južnom kraju pregledane trase, jugoistočno od sela Gradac Našički, gdje trasa prelazi preko brežuljaka Krndije, arheološka su nalazišta pronađena na svakom brežuljku na kojem se nalaze obradive površine (sl. 2.). Razlog nije samo povišen i dominantan položaj, nego i postojanje potoka u podnožju svakog od brežuljaka. Ove spoznaje ukazuju kako i svaki brežuljak koji se nalazi pod šumom predstavlja potencijalno arheološko nalazište.

Prostorna distribucija, s obzirom na širinu područja obuhvaćenog terenskim pregledom, pokazuje kako su nalazišta gotovo ravnomjerno raspoređena duž cijele trase plinovoda (sl. 1.). To svakako otvara mnoga pitanja povezana s arheološkom topografijom donje Podravine i Krndije koja je, kako to ovaj terenski pregled najbolje pokazuje, na samim počecima.

Otkrivena kao i ona malobrojna otprije poznata arheološka nalazišta na trasi magistralnog plinovoda Slobodnica-Donji Miholjac, pripadaju razdobljima prapovijesti, antike i srednjeg vijeka, pri čemu su najbrojnija ona na kojima su zabilježeni nalazi iz srednjeg vijeka (tablica 1.). Na najvećem broju nalazišta prikupljeni su ulomci keramičkih posuda, opeka i kamenih artefakata koji omogućavaju njihovo okvirno kronološko i kulturno određivanje.

Radi se o nalazištima tzv. otvorenog tipa koja su oštećena intenzivnom obradom zemljišta, čime su i nalazi dospjeli na svjetlo dana. Ipak, bez prethodnih pokušanih istraživanja nije moguće utvrditi postoji li na nekom od otkrivenih nalazišta i vertikalna stratigrafija ili se radi o jednoslojnim naseljima s očuvanim zapunama ukopanih objekata, čiji su sadržaji dospjeli na površinu nakon dubokog oranja. Jedina moguća nalazišta s postojanjem slojeva, a s obzirom na izniman broj pokretnih nalaza, mogla bi biti nalazišta Golinci-Ograd (36) i Rakitovica-Kraka (39). Također, postoji mogućnost kako se kod pojedinih nalazišta radi o ostacima grobalja, što potom zahtijeva i drukčiji

4 Na pojedinim dijelovima trase zbog nepreglednosti terena (šuma) nije bilo moguće utvrditi postojanje arheoloških nalazišta na temelju površinskih nalaza, pa je pri provedbi zemljanih radova potrebno osigurati stalni arheološki nadzor. Ipak, u slučaju šume Topolovac između Malinovca i Lipine, možda je moguće prepoznati nalazište koje bi prema konfiguraciji terena ukazivalo na postojanje gradišta (23). Slično vrijedi i za šumu Vrebačku sjeverno od Velimirovca te za veće šumske prostore istočno od Velike Londžice, gdje se na blagim brežuljcima vjerojatno kriju arheološka nalazišta, budući da su ona zabilježena na svakom susjednom brežuljku na kojem se nalaze obradive površine.



Sl. 2. Velika Londžica-Malo polje 3 (snimio M. Dizdar)

Fig. 2 Velika Londžica-Malo polje 3 (photo: M. Dizdar)



Sl. 3. Šipovac-Ribnjak (snimio M. Dizdar)

Fig. 3 Šipovac-Ribnjak (photo: M. Dizdar)

pristup zaštitnim istraživanjima.

Od 42 pronađena nalazišta, na njih 33 zabilježeni su nalazi koji se mogu datirati u razdoblje srednjeg vijeka. Potom, po brojnosti, slijede ona iz neolitika/eneolitika i brončanog doba, koja su otkrivena na 17 nalazišta, pa željeznodobna s izdvojenih 5 nalazišta, i u najmanjem broju ona antička koja su prepoznata u 2 slučaja (tablica 1.). Na većini nalazišta zabilježeni su nalazi iz različitih razdoblja, uglavnom prapovijesti i srednjeg vijeka, dok u manjem broju dolaze ona nalazišta na kojima su izdvojeni nalazi iz samo jednog razdoblja.

Od prapovijesnih nalazišta, u jednakom broju dolaze ona koja su okvirno pripisana neolitiku, odnosno eneolitiku te brončanom dobu, najčešće kasnom. Na najvećem broju neolitičkih/eneolitičkih nalazišta prikupljeni su malobrojni keramički ulomci te kameni artefakti (Marković 1977) koji pokazuju kako se zasigurno radi o ostacima otvorenih naselja, često raširenih uz neki vodotok u dužinu od nekoliko stotina metara. Svakako treba istaknuti da je moguće postojanje još većeg broja neolitičkih/eneolitičkih nalazišta koja se, kako to posljednja zaštitna istraživanja pokazuju, nalaze dublje ispod humusnog sloja i nisu oštećena obradom zemljišta, što istodobno dovodi do nepronađenja površinskih pokretnih nalaza.

Razdoblju brončanog doba, odnosno najčešće kasnog brončanog doba, također pripada znatan dio zabilježenih prapovijesnih nalazišta. To je rezultat postojanja karakteristične keramičke građe, gdje je i manje ulomke moguće dosta precizno vremenski i kulturološki opredijeliti. U donjoj Podravini to je vrijeme egzistencije grupe Virovitica starije faze kulture polja sa žarama (Ložnjak-Dizdar 2005, Karta 1) kojoj pripada i ostava pronađena pri izgradnji željezničke pruge kod Londžice (Vinski-Gasparini 1973). Većinom se radi o otvorenim naseljima, od kojih se veličinom i brojnošću nalaza izdvajaju Lipine-Lipina 1 (21), Golinci-Leštak 2 (33), Golinci-Ograd (36) (sl. 4.), Rakitovica-Kraka (39) i Donji Miholjac-Prinčevac (42).

Starijem željeznom dobu najvjerojatnije pripada gradinsko naselje Sobice 2 (8) kod sela Gradac Našički na Krndiji, koje predstavlja oblik podizanja naselja na istaknutom i teško pristupačnom uzvišenju u odnosu na naselja na blagim povišenjima u podravskom ravničarskom prostoru. Na vrhu strmog uzvišenja, kojem se u podnožju nalazi Našička rijeka, uočava se ovalna zaravan s terasama, na kojima su se vjerojatno nalazile kuće. Keramički nalazi mlađeg željeznog doba zabilježeni su na nalazištima Velika Londžica-Malo polje 1 (2), Zoljan-Jokino brdo (10), Rakitovica-Arende 2 (38) i Donji Miholjac-Farkaševci (40) koja pripadaju naseljima otvorenog tipa. Riječ je o nalazima karakteristične sive, na lončarskom kolu izrađene keramike te ulomcima tzv. situlastih lonaca s karakterističnim rubom P-presjeka. Ta su nalazišta posebno zanimljiva budući da bi njihova istraživanja

mogla pridonijeti boljem razumijevanju keltskog i panonskog etničkog elementa u donjoj Podravini.

Razdoblju antike pripadaju samo dva nalazišta s ulomcima keramičkih ulomaka i opeka koja se okvirno mogu datirati od 2. do 4. st. To su nalazišta Golinci-Selište 2 (35) te Donji Miholjac-Jeroličko gušće (41) južno od Donjeg Miholjca.

Najveći broj otkrivenih nalazišta pripada razdoblju srednjeg vijeka, pri čemu se najčešće radi o otvorenim naseljima smještenim na blago povišenim položajima uz rijeke ili manje vodotoke, često također naseljenim u prapovijesti ili na pitomim brežuljcima Krndije oko Zoljana i Velike Londžice. Iako najveći broj naselja, na osnovi keramičkih nalaza, pripada kasnom srednjem vijeku (14.-16. st.), zabilježeni su i nalazi koji ukazuju na naseljenost i tijekom ranog te posebno razvijenog srednjeg vijeka. Brojnošću nalaza keramičkih ulomaka i opeka izdvajaju se nalazišta Martin-Risovi/Preko lenije (13), Šipovac-Ribnjak (14) (sl. 3.), Kućanci-Selište (29), Golinci-Selište 2 (35) i Donji Miholjac-Farkaševci (40), datirana u razdoblje 14.-16. st. Usto su postojala i ona manja naselja, sastavljena od manjeg broja objekata koja predstavljaju prebivališta manjih zajednica, odnosno nekoliko obitelji, koja su pronađena u znatno većem broju. U šumi Topolovac (23) možda se naziru obrisi gradišta s vidljivim jarcima na sjeverozapadnoj i jugozapadnoj strani, te manje povišenje između njih, no zbog gуста raslinja i šumskog tla to nije bilo moguće sa sigurnošću i ustanoviti.

Veći broj pronađenih naselja iz razvijenog i kasnog srednjeg vijeka, smještenih uz Karašicu i Našičku rijeku, svjedoči o istaknutoj važnosti podravskog prometnog pravca te odvojka koji je dolinom Našičke rijeke i dalje Londžom vodio prema Požeškoj kotlini i Posavini (sl. 1.). U svakom slučaju, buduća će istraživanja na trasi plinovoda omogućiti proučavanje odnosa između različitih, a istodobnih srednjovjekovnih naselja na pojedinom užem prostoru.

Pri terenskom pregledu trase magistralnog plinovoda Slobodnica-Donji Miholjac od 42 otkrivena arheološka lokaliteta tek je nekolicina registrirana i otprije poznata u literaturi. Dokumentirana brojnost arheoloških nalazišta nikako ne iznenađuje s obzirom na istaknuti geografski položaj donje Podravine i sjevernih obronaka Krndije. U prapovijesti su na ovom prostoru zabilježena neka od najstarijih arheoloških nalazišta koja pripadaju starčevačkoj kulturi. U pretpovijesti (brončano i željezno doba) su se ovdje doticale kulturne skupine različitog porijekla, što je vrhunac dosegnulo u mlađem željeznom dobu, kada Podravina, naseljena Skordiscima i Andizetima, postaje područje intenzivnih transeuropskih kontakata. U antičko vrijeme Podravinom vodi važan prometni pravac koji povezuje jugoistočne Alpe s Podunavljem s jednom od najvažnijih komunikacija,



Sl. 4. Golinci-Ograd (snimio M. Dizdar)

Fig. 4 Golinci-Ograd (photo: M. Dizdar)

cestom Poetovio-Mursa. U srednjem vijeku Podravina i obronci Krndije zadržavaju svoju važnost, o čemu svjedoči gusta naseljenost s dokumentiranim najvećim brojem pronađenih nalazišta.

Rezultat terenskog pregleda trase magistralnog plinovoda Slobodnica-Donji Miholjac, u Osječko-baranjskoj županiji, pokazao je postojanje velikog broja arheoloških nalazišta iz svih razdoblja. Iako rezultati terenskog pregleda počivaju na prikupljenim površinskim nalazima, najveći broj nalazišta moguće je vremenski i kulturološki definirati. Također, rezultati terenskog pregleda otvaraju mnoga pitanja povezana s arheološkom topografijom dosad slabo istraženih područja donje Podravine i Krndije, za svako pojedino razdoblje kao što i pružaju mogućnost proučavanja međusobnih odnosa između pojedinih istovremenih nalazišta na užem prostoru.

Literatura

- Ložnjak-Dizdar, D., 2005., Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, *PrilInstArheolZagreb* 22, Zagreb, 25-58.
- Marković, Z., 1977., Našice – novi prehistorijski i srednjovjekovni nalazi i lokaliteti, *ArhPregl* 19, Beograd, 138-142.
- Marković, Z., 2002., Kulture i stanovništvo našičkog kraja od prapovijesti do turskog osvajanja u 16. st., *Našički zbornik* 7, Našice, 7-26.
- Minichreiter, K., Marković, Z., 2004., Arheološko rekognosciranje obilaznice Našica, *Obavijesti HAD-a* br. 1 god. XXXVI/2004., Zagreb, 51-60.
- Vinski-Gasparini, K., 1973., *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Monografije sv. 1, Zadar.

Summary

In a field survey of part of the route of the Donji Miholjac-Slobodnica natural gas main in Osijek Baranja County, 42 archaeological sites were registered (Fig. 1), of which only a smaller number were previously known, principally as a result of collected surface finds (Table 1). The field survey results demonstrate how the sites are evenly distributed along the entire natural gas main's route: in the Drava valley, as well as the gentle hills of Krndija (Fig. 1). The archaeological sites mostly date to the periods of prehistory and the Middle Ages (Table 1). At most sites, fragments of ceramic vessels, bricks and stone artefacts were collected, which enable their approximate chronological and cultural determination, while future rescue excavations will enable a more precise definition of the boundaries of the sites. Some of the oldest archaeological sites dating from prehistoric times were registered in this region, belonging to the Starčevo culture. In the Bronze and Iron Ages, two cultural groups of different origin were in contact with each other in this territory, and their communication reached its peak in the Late Iron Age as Podravina, settled by Scordiscs and Andizetes, became an area of intense trans-European contact. In Classical Antiquity, an important route passed through Podravina, connecting the south-eastern Alps with the Danube region along one of the most important communication routes, the Poetovio-Mursa road. In the Middle Ages, Podravina and the slopes of Krndija remained important, as indicated by dense settlement, and the documented largest number of registered sites.



R. B. NA KARTI	R. B. U PREGLEDU (VREĆICA KER.)	NALAZIŠTE	N/E	BD	ŽD	A	SV
1	54	KUĆIŠTA					+
2	53	MALO POLJE 1	+		+		+
3	52	MALO POLJE 2	+	+			+
4	51	MALO POLJE 3	+				+
5	49-50	PAULJ					+
6	48	MALA LONDŽICA	+				
7	47	SOBICE 1	+				+
8	46	SOBICE 2			+		
9	45	GAIC					+
10	44	JOKINO BRDO			+		+
11	43	VRTLIĆ		+			+
12	42	GRBAVICA	+				
13	39-41	RISOVI/PREKO LINIJE	+				+
14	38	RIBNJAK					+
15	36-37	BREZIČKO POLJE					+
16	35	VRANJE POLJE					+
17	33-34	ARENDA	+	+			+
18	32	BRANJEVINA					+
19	31	REMIZA					+
20	28-30	ĐURIN					+
21	27	LIPINA 1		+			
22	26	LIPINA 2	+				
23	25	TOPOLOVAC (?)					+
24	24	BLATA 1	+	+			
25	23	BLATA 2		+			
26	22	VEDRINA 1	+				
27	21	VEDRINA 2					+
28	20	VEDRINA 3	+	+			+
29	17-18	SELIŠTE					+
30	16-17	RAVNE		+			+
31	15	DUBRAVA		+			+
32	13-14	LEŠTAK 1	+	+			+
33	12	LEŠTAK 2	+	+			+
34	10-11	SELIŠTE 1	+				+
35	9	SELIŠTE 2		+		+	+
36	8	OGRAD		+			+
37	7	ARENDE 1	+	+			+
38	6	ARENDE 2	+	+	+		
39	5	KRAKA		+			
40	3-4	FARKAŠEVCI			+		+
41	2	JEROLIČKO GUŠĆE				+	+
42	1	PRINČEVAC		+			+
UKUPNO			17	17	5	2	33

Tablica 1. Pregled nalazišta po razdobljima

Table 1. Overview of sites according to periods